

PRIVREDA BIH U SVIJETLU GLOBALNIH IZAZOVA

THE ECONOMY OF BOSNIA & HERZEGOVINA IN THE LIGHT OF GLOBAL CHALLENGES

Milenko Stanić, Univerzitet Sinergija, Bijeljina

Tamara Stanić, PanonIT d.o.o. Novi Sad

Sažetak: Predmet istraživanja u ovom radu su očekivanja bosanskohercegovačkih privrednika o budućim uslovima rada i poslovanja. Polazeći od aktuelnog trenutka i izazova, pandemija, rat u Ukrajini, inflacija, od njih je traženo da ocjene buduća privredna kretanja. Cilj je bio sagledavanje stepena optimizma ili pesimizma kod preduzetnika kao važnog faktora budućeg kretanja u privredi.

Anketirani su menadžeri u različitim sektorima privrede u tri grada sjeveroistočne BiH: Bijeljini, Zvorniku i Brčkom. Budućnost naše privrede su procjenjivali sa aspekta: ključnih teškoća sa kojima će se suočiti privrednici, očekivanja oko budućeg privrednog rasta, odnos vlasti BiH prema aktuelnim podjelama u svijetu zbog rusko-ukrajinskog rata, kao i procjenu vremena u kojem će se uspostaviti normalni uslovi za rad i poslovanje koji su postojali prije pandemije.

Ključne riječi: pandemija, privreda, inflacija, privredni rast, istraživanje.

1. UVOD

Izazovi sa kojima se suočava svjetska i domaća privreda u posljednje tri godine su veliki. Više od godinu dana smo bili suočeni sa velikim ograničenjima izazvanim pandemijom korona virusa, na to su se nadovezali problemi inflacije, a nakon toga i ratni sukobi na istoku Evrope. Radi se o spletu izazova sa kojima se, istorijski, svijet rijetko susreće. Zbog toga smo u situaciji da analiziramo i pratimo mjere koje preduzimaju vlade pojedinih zemalja kao odgovore na te izazove i da sagledamo efekte takvih mjera iz potpuno novog istorijskog konteksta.

Istorijski posmatrano nismo u globalnim razmjerama imali sličnih situacija za privređivanje. Istovremenost zdrastvenih problema, inflacije, ratovi uz velika ograničenja ponude i spoljnotrgovinske razmjene čine set kompleksnih izazova sa kojima se suočavaju naše vlade, kao i vlade u EU i širom svijeta. Uspješno savladavanje svih ovih izazova će zahtjevati nove pristupe u teoriji i praksi ekonomskih politika.

Stanovništvo BiH je naviklo da radi i živi u uslovima kriza i izazova. Malo je godina u kojima je život u ovoj zemlji tekao bez političkih trzavica i u ekonomskom napretku. U novim uslovima očekujemo da će naši

Summary: The subject of research in this paper are the expectations of Bosnian businessmen regarding the future conditions of business operations. Based on the current moment and challenges, the pandemic, the war in Ukraine, inflation, they were asked to assess future economic trends. The goal was to assess the degree of optimism or pessimism among entrepreneurs as an important factor in the future development of the economy.

Managers in different sectors of the economy were surveyed in three cities of northeastern Bosnia and Herzegovina: Bijeljina, Zvornik and Brčko. The future of our economy was assessed from the following aspects: the key difficulties that businessmen will face, expectations about future economic growth, the attitude of the BiH authorities towards the current divisions in the world due to the Russian-Ukrainian war, as well as an estimate of the time when normal working conditions will be established and business activities that existed before the pandemic.

Keywords: pandemic, economy, inflation, economic growth, research.

građani lakše podnijeti nove izazove i teškoće u odnosu na stanovnike zemalja zapadne Evrope.

Očekivanja preduzetnika i stanovništva imaju snažan efekat na buduća ekonomska kretanja. Talasi optimizma i talasi pesimizma po Kejnsu su glavni uzroci ciklusa u ekonomiji. Optimizam pokreće investicije i privredni rast, a pesimizam ima suprotan efekat. U ovom radu smo, putem anketiranja nekoliko desetina menadžera u Bijeljini, Zvorniku i Brčkom, pokušali da sagledamo pravac i snagu tih talasa. Generalno, mnogo je više pesimizma u razmišljanju naših preduzetnika što upućuje na zaključak da nas u više godina očekuje stagnacija privrede i životnog standarda.

Uporedo sa izvršenim istraživanjem, dali smo teorijski okvir ovom radu. Obraden je globalni okvir i zbivanja u okruženju BiH koja imaju veliki uticaj na stanje u domaćoj privredi. Dat je i presjek trenutnog stanja u privredi BiH preko osnovnih makroekonomskih indikatora.

2. GLOBALNI OKVIR

Za nekoliko mjeseci izbijanje pandemije COVID-19 bacilo je na koljena ekonomije mnogih zemlja,

uključujući i BiH. Privredna aktivnost je stagnirala u 2020. godini, da bi u 2021. godini došlo do oživljavanja privredne aktivnosti koja je nastavljena u prvoj polovini 2022. godine.

Rat koji je Rusija pokrenula u Ukrajini gurnuo je zemlje širom svijeta u političku, ekonomsku i socijalnu krizu bez presedana. Međunarodnu političku šahovsku tablu uzdrmao je povratak rata na evropsko tlo, sa domino efektom na sve sektore privrede. Problemi sa hranom i energijom, posebno, otkrili su ekonomsku krhkost pojedinih zemalja, uključujući i BiH.

Rat u Ukrajini je podstakao inflaciju širokih razmjera. Ova negativna pojava je započeta u vrijeme pandemije, zbog visoke emisije novca koju se protežirale centralne banke u velikom broju zemalja, a ratne okolnosti na istoku Evrope su je samo ubrzale. Visoka inflacija bi mogla imati srednjoročne i dugoročne posljedice zbog pritiska na kupovnu moć i samim tim, na privredni rast. Evropska komisija očekuje da će inflacija dostići vrhunac sredinom 2022. godine, postepeno opadati tokom jeseni, a zatim se vratiti na ispod 5% u prvom kvartalu 2023. godine.¹

Ujedinjene nacije su objavile upozorenje da je svijet „na ivici recesije“ i da bi zemlje u razvoju poput onih u Aziji mogle da podnesu najveći teret. Monetarna i fiskalna politika u naprednim ekonomijama uključujući kontinuirano povećanje kamatne stope, mogle bi da gurnu svijet ka globalnoj recesiji i stagnaciji, saopštila je Konferencija UN o trgovini i razvoju (UNCTAD). Globalno usporavanje bi potencijalno moglo da nanese veću štetu od finansijske krize 2008. i pandemije koronavirusa u 2020. godini, upozorio je UNCTAD u svom Izvještaju o trgovini i razvoju za 2022. Svi region i će biti pogođeni, ali zvona za uzbunu najviše zvone za zemlje u razvoju, od kojih se mnoge približavaju neizmirenju duga, navodi se u izvještaju.²

3. STANJE U BIH EKONOMIJI

Nakon recesivine 2009. godine privreda BiH je imala stabilne stope ekonomskog rasta. One, po visini, nisu bile dovoljne da se smanji stepen privrednog zaostajanja BiH za prosjekom EU, ali su obezbjeđivale

da se to zaostajanje ne uveća. Takva pozicija je održavana do pojave pandemije COVID-19. U toku 2019. godine BDP u BiH je imao realne stope rasta od 2,68%.³

Vlasti u BiH su dosta nespremno dočekale pandemiju. Zdrastveni sistem je već ranije pokazivao značajne slabosti koje se eskalirale u pandemiji. Nedostatak vakcina, lijekova, smještajnih kapaciteta, su samo dio problema ispoljenih u ovom sektoru koji su dodatno uvećani brojnim problematičnim nabavkama koje su uvećavale cijene zdravstvenih usluga iznad prihvatljivih granica. Ograničenja u kretanju stanovništva i primjenjene mjere zaštite su dovele do obustavljanja većine privrednih aktivnosti. U toku 2021. godine realni BDP u BiH je imao pad po stopi od -3,2%.⁴

U toku 2021. godine je došlo do oživljavanja privredne aktivnosti. Imajući u vidu zastoje i nisku osnovicu iz 2020. godine, zabilježene su visoke stope rasta proizvodnje i privredne aktivnosti. Realne stope rasta BDP BiH u 2021. godini su iznosile 7,5%.⁵ Pri kraju 2021. godine su ispoljene inflatorne tendencije izazvane ekspanzivnom monetarnom politikom ECB koja je sprovedena u toku pandemije sa ciljem ublažavanja negativnih posledica ove pošasti za privredu i stanovništvo. Prosječna stopa rasta cijena u 2021. godini za BiH je iznosila 2,1%.⁶

Rat Rusije i Ukrajine početkom 2022. godine je otvorio ozbiljne privredne probleme širom Evrope. Energetski problemi i nestašica hrane su dodatno pogurali rast cijena svih proizvoda i usluga. Inflacija u BiH je prešla godišnje stope od 16%.⁷ U cilju smirivanja inflacionih udara preduzete su mjere restriktivne kreditne politike. Ove mjere zajedno sa sličnim mjerama preduzetim od strane centralnih banaka država u okruženju neminovno su dovele do usporavanja privrednog rasta i oporavka ekonomije.

Pandemija, ruskoukrajinski rat i konstantne unutrašnje političke tenzije zadali su značajne troškove bh ekonomiji, zbog čega neće biti u mogućnosti da se vrati na rast iz vremena prije pandemije, stoji u najnovijem izvještaju Svjetske banke o ekonomskim izgledima svjetske ekonomije. Naglasili su da će

¹ Hina, Evropska komisija saopštila kada se očekuje pad inflacije, 16. maj 2022. godine

² Nezavisne novine, Mračne prognoze iz UN: Globalna recesija može napraviti veću štetu od pandemije, 10.06.2022.

³ www.bhas.gov.ba

⁴ www.bhas.gov.ba

⁵ www.bhas.gov.ba

⁶ www.bhas.gov.ba

⁷ U mjesecu avgustu 2022. godine u odnosu na isti mjesec 2021. godine prosječne potrošačke cijene su imale stopu rasta od 16,8%. www.bhhas.gov.ba

stvarni bruto domaći proizvod usporiti na četiri odsto u 2022. zbog prepolovljene potrošnje građana i slabljenja stvarnih raspoloživih primanja. Ekonomska aktivnost ostaće u dubokoj depresiji tokom sljedeće godine, s minimalnim očekivanim rastom od 0,3% tokom 2023. godine, pošto šokovi izazvani cijenama energije i dalje utiču na region.⁸

4. ISTRAŽIVANJE

Očekivanja i procjene privrednika o uslovima u kojima će poslovati narednih godina su važan ekonomski indikator. Pozitivna očekivanja i optimizam podstiču ekonomsku aktivnost i obrnuto, pesimizam privrednika dovodi do redukcije investiranja i pada privredne aktivnosti.

Izvršili smo istraživanje na ovu temu u području gradova Bijeljine, Zvornika i Brčkog. Anketno ispitivanje je obuhvatilo menadžere višeg i srednjeg nivoa u privrednim društvima iz ova tri grada. Ukupno je anketirano 55 menadžera iz sektora: trgovine (10 anketiranih), prerađivačke industrije (10 anketiranih), ugostiteljstva (15 anketiranih), zanatstva (10 anketiranih) i građevinarstva (10 anketiranih). Radi se o namjernom kvotnom uzorku. Menadžeri su odgovarali na šest zatvorenih pitanja iz upitnika. U prikupljanju podataka bili su angažovani studenti našeg Univerziteta koji imaju prebivalište u Bijeljini, Zvorniku i u Brčkom.

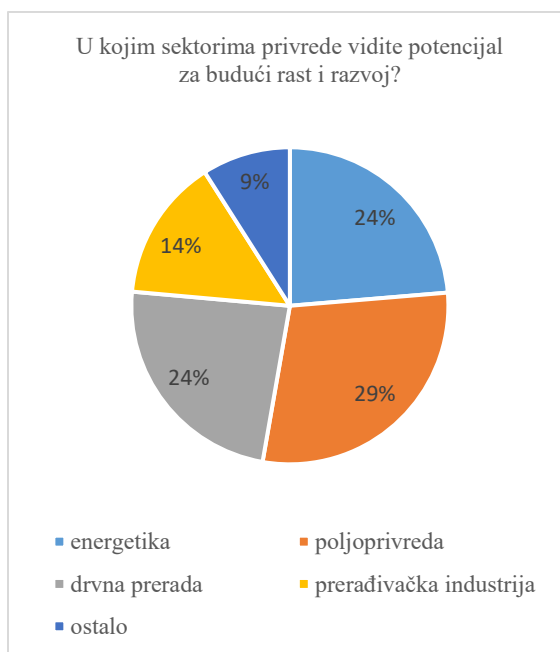
U nastavku analiziramo odgovore na pojedinačna pitanja.

1. U kojim sektorima privrede vidite potencijal za budući rast i razvoj?

- a) energetika
- b) poljoprivreda
- v) drvena prerada
- g) prerađivačka industrija.
- d) ostalo.

Odgovor	Broj odgovora	Procenat (%)
a) energetika	13	23,6
b) poljoprivreda	16	29
v) drvena prerada	13	23,6
g) prerađivačka industrija	8	14,5
d) ostalo	5	9
Ukupno	55	100

Grafikon 1. U kojim sektorima privrede vidite potencijal za budući rast i razvoj?

Menadžeri vide najveći potencijal za rast i razvoj privrede BiH u sektoru poljoprivrede. Na taj rezultat je, vjerovatno, određen uticaj imo odabir prostorne strukture uzorka. Sva tri grada iz kojih dolaze ispitanici imaju velike potencijale za razvoj poljoprivrede. Menadžeri su visoko ocijenili potencijale BiH u oblasti prerađivačke industrije i drvne industrije.

2. Koji su glavni uzroci teškog ekonomskog stanja u BiH i niskog životnog standarda stanovništva?

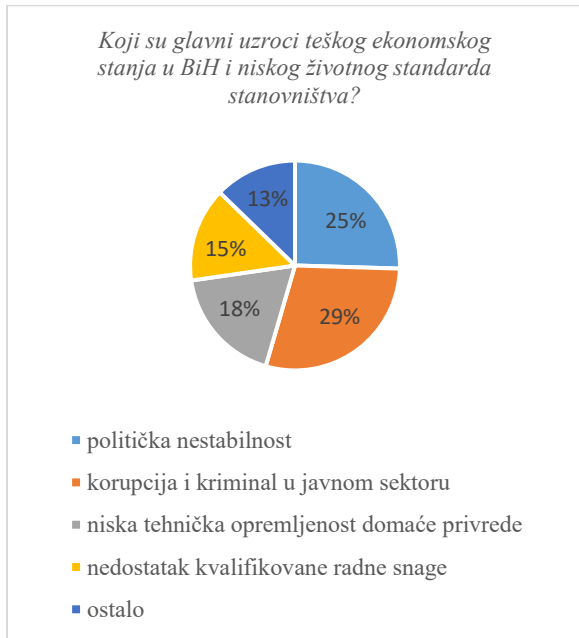
- a) politička nestabilnost
- b) korupcija i kriminal u javnom sektoru
- v) niska tehnička opremljenost domaće privrede
- g) nedostatak kvalifikovane radne snage
- d) ostalo.

Odgovor	Broj odgovora	Procenat (%)
a) politička nestabilnost	14	25,45
b) korupcija i kriminal u javnom sektoru	16	29
v) niska tehnička opremljenost domaće privrede	10	18,18

⁸ Nezavisne novine, Svjetska banka: BiH neće moći vratiti rast iz vremena prije pandemije, 10.08.2022.

g) nedostatak kvalifikovane radne snage	8	14,54
d) ostalo	7	12,72
Ukupno	55	100

Grafikon 2. Koji su glavni uzroci teškog ekonomskog stanja u BiH i niskog životnog standarda stanovništva?

Visok procenat kriminala i korupcije u javnom sektoru menadžeri percipiraju kao glavni faktor ekonomske nestabilnosti. Kako se radi o poslovnim ljudima koji su upućeni na pribavljanje raznih dokumenata od organa vlasti, oni učestvuju i prate procese javnih nabavki, što potvrđuje njihovu dobru informisanost o ovom pitanju. Rezultat ove ankete je svakako alarmantan, prisustvo visoke korupcije odvraća svakog ozbiljnog investitora da posluje u takvoj zemlji. Uporedo sa korupcijom, menadžeri percipiraju političku nestabilnost i nisku tehničku opremljenost domaće privrede kao ograničavajuće faktore privrednog rasta.

3. Kakva su očekivanja u pogledu privrednog rasta u narednom periodu?

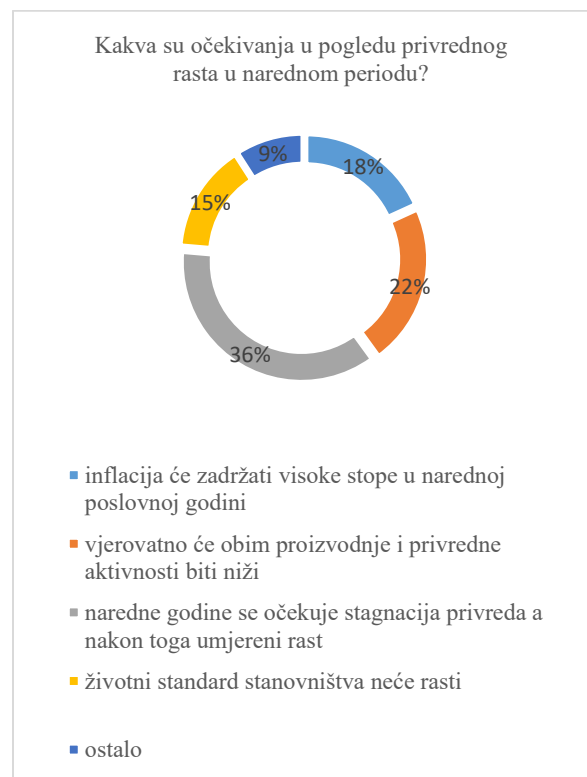
- a) inflacija će zadržati visoke stope u narednoj poslovnoj godini
- b) vjerovatno će obim proizvodnje i privredne aktivnosti biti niži
- v) naredne godine se očekuje stagnacija privreda a nakon toga umjereni rast

g) životni standard stanovništva neće rasti.

d) ostalo

Odgovor	Broj odgovora	Procenat (%)
a) inflacija će zadržati visoke stope u narednoj poslovnoj godini	10	18,18
b) vjerovatno će obim proizvodnje i privredne aktivnosti biti niži	12	21,81
v) naredne godine se očekuje stagnacija privreda a nakon toga umjereni rast	20	36,36
g) životni standard stanovništva neće rasti	8	14,54
d) ostalo	5	9,09
Ukupno	55	100

Grafikon 3. Kakva su očekivanja u pogledu privrednog rasta u narednom periodu?

Menadžeri nemaju povoljne procjene o kretanju privrede u narednoj godini. Stagnacija i inflacija su vjerovatne pojave. Oživljavanje privrede je moguće od kraja iduće godine.

4. Sa kojim problemima u poslovanju će se suočavati privrednici u idućem periodu?

- a) nedostatak nafte, gasa i električne energije

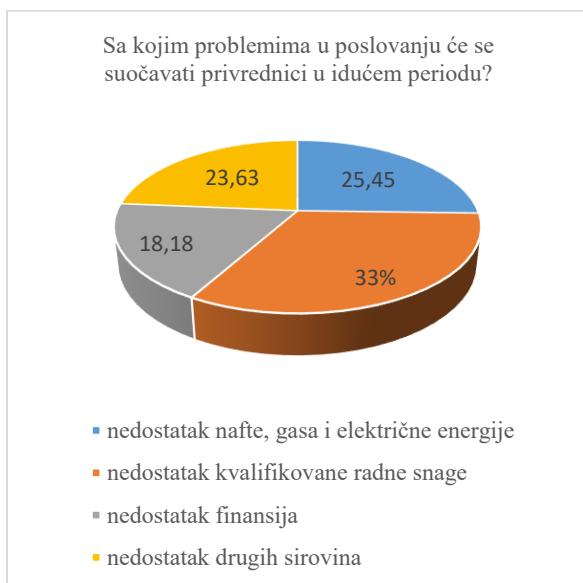
b) nedostatak kvalifikovane radne snage

v) nedostatak finansija

g) nedostatak drugih sirovina.

Odgovor	Broj odgovora	Procenat (%)
a) nedostatak nafte, gasa i električne energije	14	25,45
b) nedostatak kvalifikovane radne snage	18	32,72
v) nedostatak finansija	10	18,18
g) nedostatak drugih sirovina	13	23,63
Ukupno	55	100

Grafikon 4. Sa kojim problemima u poslovanju će se suočavati privrednici u idućem periodu?

Nedostatak kvalifikovane radne snage menadžeri procjenjuju kao glavni izazov u budućnosti. Odlazak radne snage u inostranstvo je očigledno uslovalo pražnjenje domaćeg tržišta rada. Nedostatak radnika je vidljiv u svim sektorima. Menadžeri procjenjuju da se taj problem neće riješiti u budućnosti. Visok procenat odgovora je dodjeljen procjeni da će ozbiljne smetnje privrednom rastu dolaziti zbog nedostatka energenata i drugih sirovina bitnih za proces proizvodnje.

5. Kako da se postave vlasti BiH u aktuelnom političkom i ekonomskom sukobu u svijetu?

a) da se priklone SAD-u i NATO-u

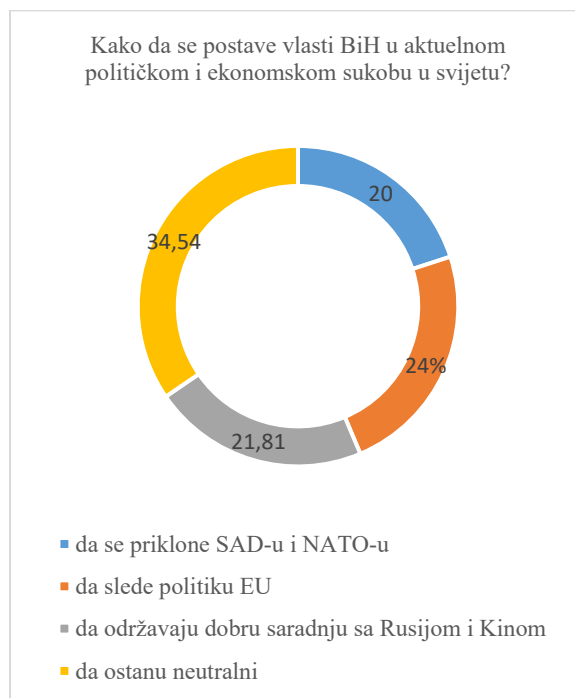
b) da slede politiku EU

v) da održavaju dobru saradnju sa Rusijom i Kinom

g) da ostanu neutralni.

Odgovor	Broj odgovora	Procenat (%)
a) da se priklone SAD-u i NATO-u	11	2
b) da slede politiku EU	13	23,63
v) da održavaju dobru saradnju sa Rusijom i Kinom	12	21,81
g) da ostanu neutralni	19	34,54
Ukupno	55	100

Grafikon 5. Kako da se postave vlasti BiH u aktuelnom političkom i ekonomskom sukobu u svijetu?

Po ovom pitanju menadžeri su dosta podijeljeni. Neutralnost je najbolja opcija po njihovoj procjeni. Praćenje politike EU je drugi najbolji izbor. Treba imati u vidu da su anketirani većinski iz Republike Srpske. Za pretpostaviti je da bi rezultat bio drugačiji da su u anketi učestvovali menadžeri iz Federacije BiH.

6. Kada očekujete izlazak iz trenutnih teškoća i stvaranje uslova za normalan rad i poslovanje

a) od 2024. godine

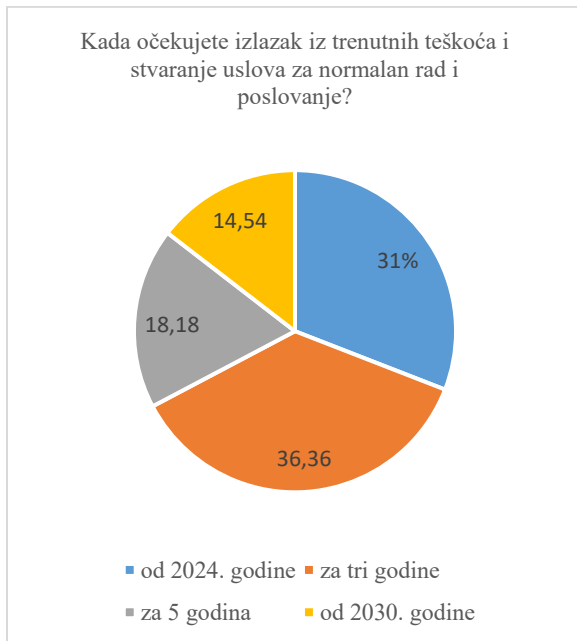
b) za tri godine

v) za 5 godina

g) od 2030. godine

Odgovor	Broj odgovora	Procenat (%)
a) od 2024. godine	17	30,9
b) za tri godine	20	36,36
v) za 5 godina	10	18,18
g) od 2030. godine	8	14,54
Ukupno	55	100

Grafikon 6. Kada očekujete izlazak iz trenutnih teškoća i stvaranje uslova za normalan rad i poslovanje?

Teški uslovi poslovanja neće brzo nestati. Takvo je mišljenje kod anketiranih menadžera. Za tri godine se očekuje prevazilaženje postojećih problema i povratak na normalan poslovni ambijent, očekuje najveći broj privrednika. Oni malo optimističniji misle da će se za dvije godine stvoriti takvi uslovi, njih je 30% od anketiranih. Sumornu procjenu, da tek od 2030. godine možemo očekivati povratak na uslove poslovanja prije pandemije, daje 14% anketiranih.

5. ZAKLJUČAK

Prikupljeni podaci putem anketiranja menadžera u tri grada sjeveroistočne BiH pokazuju prisustvo visokog talasa pesimizma u pogledu rada i poslovanja naše privrede u narednih nekoliko godina. Pesimizam investitora dovodi do redukcija u poslovnim planovima kompanija u pogledu investicija, povećanja proizvodnje, širenja tržišta, novih zapošljavanja i sve to, posljedično, do smanjenja ukupne privredne aktivnosti. Zbog toga je Džon Mejnard Kejns u talasu pesimizma vidio glavni uzrok recesivnih kretanja u ekonomiji.

Naši privrednici u pogledu izbora sektora za privredni rast i razvoj najveće potencijale vide u poljoprivredi i energetici. U indentifikaciji osnovnih uzroka loše ekonomske slike u BiH ukazuju na prisutnu korupciju i političku nestabilnost. Imajući u vidu aktuelne trendove u svijetu, te prilike u domaćoj ekonomiji, oni očekuju tešku ekonomsku situaciju u narednoj 2023. godini.

Najveće teškoće za poslovanje vide u nedostatku kvalifikovane radne snage i energenata. U pogledu aktuelnih političkih i ekonomskih podijela izazvanih ratom u Ukrajini smatraju da bi najbolji mogući izbor za BiH bio neutralan i nezavisan stav. Za izlazak iz perioda koji ne donosi dobro privredi i stanovništvu naše zemlje trebaće više godina. Najviše anketiranih menadžera smatra da je to period od tri godine, kada se očekuje vraćanje u normalu rada i poslovanja.

LITERATURA

- [1] Allen, R., Elgar, E., *Finansijska kriza i recesija u globalnoj privredi*, Mate d.o.o. Zagreb, 2000.
- [2] Džombić, I., *Ekonomski odnosi Bosne i Hercegovine sa inostranstvom – mogućnosti i perspektive*, Univerzitet PIM, Banjaluka, 2010.
- [3] Holton, R. J., *Globalization and the Nation State*, New York, 1998.
- [4] Ivić, M., *Privredni razvoj Bosne i Hercegovine u uslovima globalizacije*, Point štamparija, Banja Luke, 2014.
- [5] Mitrović, LJ., *Globalization and the Balkans*, Center for Balkans Studies, Niš i Stručna knjiga, Beograd, 2002.
- [6] Popović, G. T., *Globalisation crisis and / or Crisis globalization*, Besjeda, „Ars Libri”, Beograd, 2003.
- [7] Rugman, A. M., *The end of Globalization*, „AMACOM”, New York, 2001.
- [8] Vuletić, V., *Globalizacija – mit ili stvarnost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, 2003.
- [9] www.bhas.ba
- [10] www.capital.ba
- [11] www.cbbh.ba
- [12] www.ebrd.com
- [13] www.nezavisne.com
- [14] www.swot.ba
- [15] www.uio.gov.ba

[16] www.worldbanka.org

[17] www.worldstatistic.com